

st. chor. SG Edward Milewski
CS SG w Kętrzynie

ŻOŁNIERSKIE SZKOŁY POCZĄTKOWE W KORPUSIE OCHRONY POGRANICZA

Jeśli chodzi o zagadnienie oświaty w sensie ogólnym, to ustawa sejmowa z 21 lipca 1919 roku zobowiązywała wszystkie jednostki wojskowe (w tym także graniczne) do zorganizowania dla żołnierzy analfabetów kursów początkowego nauczania¹. W KOP, podobnie jak w WP, ustawa nie była papierowym zapisem². Normy organizacyjne Żołnierskiej Szkoły Początkowej (ŻSP) w KOP regulowała Instrukcja o pracy kulturalno-oświatowej i wychowawczej w KOP oraz Instrukcja wyszkolenia kontyngentu piechoty KOP³.

Szkoły organizowano w brygadowych i batalionowych kompaniach odwodowych, kompaniach granicznych oraz na strażnicach. W miejscu stacjonowania brygady i batalionu zajęcia były prowadzone w szkołach powszechnych, natomiast w kompaniach granicznych i strażnicach zajęcia prowadzono w świetlicach⁴.

Na podstawie wskazówek do pracy kulturalno-oświatowej kwalifikowano żołnierzy do trzech zespołów nauczania odpowiadające trzem stopniom ŻSP, a mianowicie:

- *zespół A* – zupełni analfabeci, organizowano 2 grupy szkoleniowe po 20 osób maksymalnie każda,
- *zespół B* – półanalfabeci i szeregowi obcych narodowości nie umiejący czytać i pisać po polsku a umiejący czytać i pisać w obcym języku, organizowano 2 grupy szkoleniowe po 20 osób maksymalnie każda;

¹ H. Dominiczak, *Ochrona granicy wschodniej w latach 1919-1939*, Warszawa 1983, s. 187.

² M. Jabłonowski, *Formacja specjalna Korpus Ochrony Pogranicza 1924-1939*, Warszawa 2003, s. 129.

³ L. Terlikowski, *Żołnierska szkoła początkowa w odwodzie batalionu KOP*, Zał. do Biuletynu oświatowo-propagandowego KOP nr 2, Warszawa 1936, s. 2.

⁴ H. Łach, *Działalność kulturalno-oświatowa KOP na kresach wschodnich*, [w:] *Korpus Ochrony Pogranicza – materiały z konferencji naukowej w 80 rocznicę powstania Korpusu Ochrony Pogranicza*, red. dr J. Prochwicz, Kętrzyn 2005, s. 106-107.

- *zespół C* – umiejący czytać i pisać w stopniu jednak tylko dostatecznym, słabym, co do których istnieje uzasadniona obawa, że mogą się stać analfabetami powtórными, organizowano jedną grupę szkoleniową do 20 osób⁵.

Kwalifikacja szeregowców do poszczególnych stopni szkół odbywała się na podstawie odpowiednich egzaminów⁶. Do egzaminu wstępnego przygotowywano imienną listę szeregowych z danymi o ich wykształceniu cywilnym, wynotowanych z zeszytów ewidencyjnych, aby można było jednocześnie porównać, jakie zachodzą niezgodności między faktycznymi wiadomościami a wymienionymi informacjami z zeszytów ewidencyjnych⁷.

Nauczanie odbywało się codziennie, oprócz niedziel i świąt w godzinach 18.00-19.40. Kontrolę obecności przeprowadzał raz na tydzień dowódca kompanii i oficer oświatowy batalionu⁸. Obrazem pracy w ŻSP był dziennik lekcyjny, który stanowił jednocześnie dokument. Należało go starannie prowadzić według instrukcji, znajdującej się w nim na stronie pierwszej. Lekcja przeprowadzona w danym dniu musiała być wpisana do dziennika bezpośrednio po jej zakończeniu⁹.

Podczas rozpoczynania kursu pierwszą pracą prowadzącego było zorientowanie się z jakich okolic uczniowie pochodzą, jakie było ich zatrudnienie cywilne itp., aby materiał do późniejszej nauki można było czerpać z bezpośrednich przeżyć i zainteresowań uczniów. Rozkład materiału podzielony był na lekcje, które trwały po 45 minut¹⁰.

W myśl Instrukcji o pracy kulturalno-oświatowej i wychowawczej w KOP oraz Instrukcji o wyszkoleniu kontyngentu piechoty w KOP dysponowano w odwodzie batalionu. Zgodnie z wytycznymi poszczególne przedmioty realizowano w następującym wymiarze godzin:

- 1) w okresie letnim – 66 lekcjami języka polskiego i 30 lekcjami rachunków na stopniu I, 60 lekcjami języka polskiego i 36 lekcjami ra-

⁵ Ibidem, s. 106-107.

⁶ H. Dominiczak, op. cit., s. 187.

⁷ L. Terlikowski, op. cit., s. 2.

⁸ H. Łach, op. cit., s. 107.

⁹ L. Terlikowski, op. cit., s. 3.

¹⁰ Ibidem, s. 3.

- chunków na stopniach II i III; razem w okresie letnim dysponowano 96 lekcjami na każdy stopień.
- 2) w okresie zimowym – 60 lekcjami języka polskiego i 26 lekcjami rachunków na stopniu I, 56 lekcjami języka polskiego i 30 lekcjami rachunków na stopniach II i III; razem 86 lekcjami na każdym stopniu¹¹.

Żołnierz – rolnik tłumaczy kolegom zasady uprawy roli¹²

W ŻSP nauczano następujących przedmiotów: języka polskiego, matematyki, historii, geografii, a także elementów wiedzy ogólnowojskowej i granicznej oraz wiadomości z zakresu praw i obowiązków żołnierskich. Kierownikami kursów początkowego nauczania byli głównie oficerowie oświatowi, nauczycielami zaś wytypowani oficerowie, starsi podoficerowie oraz nauczyciele szkół cywilnych. Należy podkreślić nie tylko poświęcenie ludzi zaangażowanych w akcję nauczania, ale także duży jej rozmach. Nauką objęto wszystkich analfabetów i półanalfabetów, którzy trafili do KOP. Rocznie przeszkalano od 15 do 20 tysięcy szeregowców na kursach wszystkich trzech stopni¹³.

¹¹ L. Terlikowski, op. cit., s. 3.

¹² Ze zbiorów KG SG.

¹³ H. Dominiczak, op. cit., s. 187-188.

Przymusowe nauczanie w KOP trwało do ukończenia kursu lub zakończenia służby wojskowej. Zakończenie szkoły odbywało się podobnie jak w całym Wojsku Polskim tj. po zdaniu egzaminu końcowego i poświadczone specjalnym świadectwem. Dowództwo KOP zmuszając szeregowych do efektywnej nauki czyniło starania w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWR i OP) o uprawomocnienie świadectw ŻSP KOP ze świadectwami szkół powszechnych.

W świadectwach ukończenia pełnego kursu nauczania przymusowego, pod datą wystawienia świadectwa umieszczano klauzulę o następującej treści: „Niniejszym stwierdzam, że (stopień imię, nazwisko) posiada zakres wiedzy w przedmiotach wyżej wymienionych odpowiadający programowi nauki czterech oddziałów szkoły powszechnej”. Analogiczną klauzulę umieszczano na świadectwach potwierdzających ukończenie dwóch lub trzech stopni nauki¹⁴.

Z uwagi na znaczenie nauczania analfabetów z punktu interesu społecznego i państwowego MWR i OP zabiegało o prawo kontrolowania poziomu nauczania. Na podstawie okólnika MWR i OP z 9 marca 1927 roku zobowiązano dowódców oddziałów i pododdziałów do zawiadamiania inspektoratów szkolnych o miejscu i czasie uruchomienia kursu ŻSP oraz podania nazwiska i stopnia osoby prowadzącej nauczanie. W celu sprawdzenia poziomu nauczania Inspektorzy Szkolni kierowali do oddziałów swoich delegatów. Przedstawiciel władzy szkolnej nie miał prawa głosu przy egzaminach, natomiast na prośbę prowadzącego kurs udzielał rad i wskazówek fachowych z dziedziny metodyki nauczania kadrcze oświatowej. Z końcem roku szkolnego przedstawiciel władz oświatowych miał obowiązek złożyć Inspektorowi Szkolnemu sprawozdanie z nauczania, natomiast odpis sprawozdania przesyłano do dowództwa KOP. Zobowiązywało to dowódców do realizacji programu nauczania i systematycznego prowadzenia lekcji¹⁵.

W walce z analfabetyzmem w pierwszych latach istnienia korpusu osiągnięto niewątpliwie wielkie sukcesy, o czym świadczyła liczba żołnierzy poddanych przymusowemu nauczaniu. Odbywało się ono kosztem dużego poświęcenia i zaangażowania ludzi w akcję nauczania oraz nada-

¹⁴ H. Łach, op. cit., s. 107.

¹⁵ H. Łach, op. cit., s. 107-108.

nia jej dużego rozmachu¹⁶. Zamieszczona niżej tabela obrazuje wyniki nauczania na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych.

Wyniki nauczania początkowego w Korpusie Ochrony Pogranicza
w latach 1927-1932¹⁷

Stopień nauczania	Szeregowcy, którzy ukończyli odpowiedni stopień nauczania					
	1927- -1928 r.	1928- -1929 r.	1929- -1930 r.	1930- -1931 r.	1931- -1932 r.	1937- -1938 r.
I stopień	5 460	6 869	6 113	4 727	3 618	X
II stopień	9 053	11 784	11 315	10 814	8 760	X
III stopień	3 976	4 048	4 445	5 663	4 605	X
Razem	18 489	22 701	21 873	21 174	16 983	13 800

Wyniki te świadczą jak wielu analfabetów znajdowało się w wieku poborowym. Należy zauważyć, że najwięcej przeszkolono szeregowców w latach 1929-31. Dołożono wszelkich starań, aby formacja posiadała żołnierzy przygotowanych do wykonywania podstawowych obowiązków oraz pełnienia służby.

Do prowadzenia zajęć potrzebne były odpowiednie pomieszczenia oraz stosowne pomoce naukowe. Typowe wyposażenie sali lekcyjnej obejmowało: ławki lub stoły z ławami, szafę zamykaną (na pomoce szkolne) oraz tablice o wymiarach 125x100 cm. Wykaz niezbędnych pomocy szkolnych obejmował: alfabet ruchomy (2-3 komplety na szkołę), mapę Polski fizyczną i historyczną, globus, półkule, kompas, termometr, zbiorek minerałów, liczydło, cyrkiel, kątomierz, linijkę, wagę i odważniki, metr, decymetr sześcienny, bryły geometryczne (drewniane lub tekturowe), obrazy historyczne, tablice poglądowe do nauki geografii i przyrody, aparat do wyświetlania przeźroczy. Dowódcy oddziałów mieli obowiązek podawania do Oddziału Operacyjno-Wyszukoleniowego wykazy analfabetów i potrzebnych pomocy szkolnych do prowadzenia przy-
musowego nauczania¹⁸.

Wydana w roku 1931 instrukcja pracy kulturalno-oświatowej podkreślała, że nauczanie szeregowych KOP nie powinno ograniczać się do zakresu trzostopniowej żołnierskiej szkoły początkowej. Akcja oświato-

¹⁶ Ibidem, s. 108.

¹⁷ H. Dominiczak, op. cit., s. 188.

¹⁸ H. Łach, op. cit., s. 108.

wa prowadzona przez Korpus powinna umożliwić szeregowcom osiągnięcie wiedzy w szerszym zakresie poprzez samokształcenie lub uczestniczenie w specjalnie organizowanych w godzinach pozasłużbowych kursach ogólnokształcących i zawodowych. Zalecano organizowanie następujących kursów:

- 1) dokształcających w zakresie 7 klas szkoły dla podoficerów, elewów orkiestr oraz tych szeregowców, którzy posiadając wiadomości III stopnia szkoły początkowej mogą bez szkody dla służby korzystać z tych kursów;
- 2) dokształcających w zakresie gimnazjum dla podoficerów zawodowych posiadających odpowiednie przygotowanie i okazujących chęć dalszego kształcenia;
- 3) rolniczych dla szeregowców, przyszłych rolników, którzy umieją czytać i pisać po polsku i pragną dokształcać się w zakresie rolnictwa;
- 4) innych kursów dokształcających i przysposabiających do zawodu, np.: handlowych, koszykarskich, ogrodniczych.

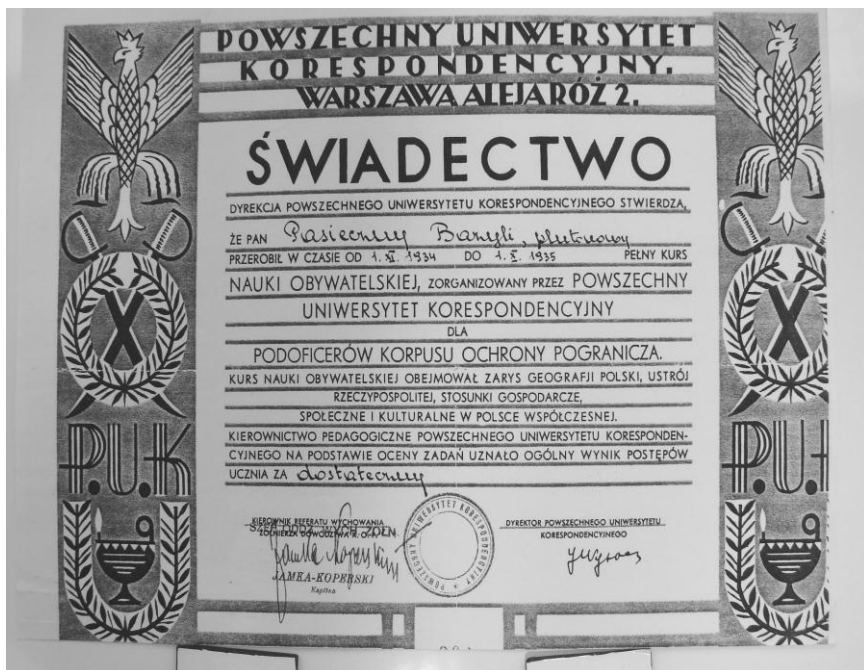
Prowadzenie różnych form dokształcania żołnierzy Korpusu było niewątpliwie czynnikiem pozytywnym zarówno dla efektów pełnionej służby, jak i przygotowania do życia cywilnego¹⁹.

Żołnierz Korpusu Ochrony Pogranicza był przecież obywatelem i jak każdy Polak musiał posiadać jak najwięcej wiadomości o własnym kraju, o jego troskach i staraniach, pragnieniach i potrzebach. Każdy obywatel powinien wiedzieć, jakie ma obowiązki względem rodziny, gminy, powiatu i całego państwa. Dla pogłębiania wiadomości o Polsce współczesnej i obowiązkach obywatelskich zorganizowano także przy pomocy Powszechnego Uniwersytetu Korespondencyjnego roczne Kursy Nauki Obywatelskiej. Taki kurs obejmował:

- 1) zarys geografii Polski;
- 2) ustrój Rzeczypospolitej;
- 3) stosunki gospodarcze;
- 4) stosunki społeczne;
- 5) stosunki kulturalne w Polsce współczesnej.

¹⁹ Ibidem, s. 188-189.

Pierwszy taki kurs ukończyło 390 podoficerów, a ci którzy uzyskali wynik bardzo dobry, odbyli 8-dniową wycieczkę do Warszawy, Poznania, Gdyni i na Hel. Drugi kurs rozpoczęto jesienią 1932 roku, przy udziale 544 podoficerów. Dzięki tym kursom większość podoficerów KOP posiadało wykształcenie z zakresu co najmniej 7 klas szkoły powszechnej. Poza tym zorganizowano na terenie niektórych oddziałów kursy dokształcające i wielu podoficerów zdało egzaminy z zakresu 6 klas gimnazjum, a niektórzy nawet „dociągnęli” do matury. Kursy te miały niezmiernie znaczenie dla służby obywatelskiej na pograniczu.

Świadectwo ukończenia Powszechnego Uniwersytetu Korespondencyjnego²⁰

²⁰ ASGr. nieskatalogowane, b. pag.

**ŻOŁNIERSKA
SZKOŁA POCZĄTKOWA**
KORPUS OCHRONY POGRANICZA

ŚWIADECTWO

Strzelec Woźniak Zygmunt Piotr Słopce
(stopień, nazwisko i imię przydane)

URODZONY *6 listopada* 19 *19* W *Słopce pow. Sępólna*

UKOŃCZYŁ *trzeci* STOPIEŃ ŻOŁNIERSKIEJ SZKOŁY POCZĄTKOWEJ, KTÓRY OBEJMOWAŁ
(stopień)
NAUKĘ WYMOWY, CZYTANIA I PISANIA PO POLSKU, NAUKĘ RACHUNKÓW I WIADOMOŚCI O POLSCE
WSPÓŁCZESNEJ.

Z WYNIKAMI *dostatecznym*

NINIEJSZYM STWIERDZA SIĘ, ŻE *strzelec Woźniak Zygmunt*
(stopień, nazwisko i imię)

POSIADA ZAKRES WIEDZY W PRZEDMIOTACH WYŻEJ WYMIENIONYCH, ODPOWIADAJĄCY PROGRAMOWI NAUKI *trzeciego* ODDZIAŁU (ÓW) SZKOŁY Powszechniej (ROZPORZĄDZENIE M. W. R.
(stopień)
I O. P. Z DNIA 9. III. 1927 NR I. 3227).

Słopce DNIA *29 lipca* 193 *6* R.

P. Baranowski
Delegat państwowej władzy saskiej

[Signature]
Nauczyciel

[Signature]
SKALA OCEN. Z wynikiem bardzo dobrym – dobrym – dostatecznym.

[Signature]
DELEGAT PAŃSTWA

Świadectwo ukończenia Żołnierskiej Szkoły Początkowej III stopnia w 1936 r.²¹

²¹ Zbiory Komendy Głównej Straży Granicznej.

Milewski Edward; Żołnierskie szkoły początkowe w Korpusie Ochrony Pogranicza,
w: Problemy Ochrony Granic. Biuletyn nr 41 (2009), s. 197 – 204.